

Smyslové vnímání v Aristotelově spise O duši

Martin Mlynárik

Chceme-li se zabývat Aristotelovým pojetím smyslového vnímání, neobejdeme se bez stěžejních pojmů Aristotelové filosofie. Ve spisu O duši, jakož i jinde, jsou poskládány do obvyklých schémat, které jsou u každého problému nově uchopeny a zpracovány v souladu s danou situací. Tak nyní využijeme zcela zásadní dvojice formy a látky (budu se držet již vžitých Křížových překladů) pro jednu z možných definic duše, kde tělo je látkou živého a duše je formou tohoto živého (viz Ross). Tato definice však není vůbec samozřejmá, vezmeme-li v úvahu uváděný příklad bronzové sošky, kdy látkou je samotný bronz a formou tvar této sošky. Posun je zcela zřejmý. Duše není pouhým tvarem těla (je-li vůbec tvarem těla). Přesto nám tato definice umožňuje a částečně odhaluje rozlišení, které v textu práce O duši není zcela patrné (jde spíše o spor interpretů, kdy diskuse o jedné z klíčových definic vnímání jako přijímání formy bez látky z původního sporu "jak rozumět této definici" přerůstá ve spor "jak porozumět dílu jako celku"), tím je rozlišení aktu vnímání na část kognitivní (tj. ve smyslu duševní činnosti nebo spíše trpnosti) a část fyzickou respektive fyziologickou (v duchu našeho rozlišení látkovou nebo-li tělesnou). Je samozřejmě otázkou, nakolik bude možné toto rozlišení udržet (později se také ukáže jaké interpretační obtíže přináší neohraničenost těchto částí). Kromě mnoha jiných filosoficky vděčných otázek později z textu vystupujících, již nyní jedna vysvitla - vztah mysli a těla.

Nyní se pokusíme nahlédnout text poněkud systematictěji s ohledem na výše uvedené rozlišení. Nutno však brát v potaz následující problémy s rukopisy (je-li to vůbec závažné v porovnání s tím, že užívám český text). V nejstarším rukopise je druhá kniha psána jinou rukou než kniha první a třetí. S třetí knihou jsou zase nejvýraznější textové problémy (viz Nussbaum). O vnímání autor pojednává především v II. a okrajově i III. knize, proto tyto zapeklitosti zmiňuji. Badatelé se přesto víceméně shodují, že se jedná o text Aristotelův. Nemáme tedy co dočinění s LžiAristotelem jako je to například v případě Ekonomiky (dle Milana Mráze).

Co se vztahu duše a vnímání týče, vnímání je mohutnost druhé části duše - vnímavé. Tato část je "nadstavbou" duše vyživovací, kterou má vše živé. Část vnímavou mají již jen někteří živočichové - tedy funkčně nezakládá život.

Začneme dle záměru tím nejvíce látkovým. Dostáváme se tak na úroveň prvků či živlů, jimiž se zabývali Aristotelovi předchůdci (obvykle v jiném smyslu než on sám). Aristoteles z nich utvořil

základní prvky a uspořádal je do symetrického schématu, máme tedy zemi, oheň, vodu a vzduch. Každý z prvků má 2 vlastnosti ze dvou dvojic protiv. A tak je země studená a suchá, oheň teplý a suchý, voda studená a vlhká, vzduch teplý a vlhký. Z těchto prvků s danými vlastnostmi je složena každá látka, tedy předměty i vše živé. Těla živých Aristoteles dělí na jednoduchá a složená, jednoduchými jsou taková, jež jsou tvořena pouze jedním prvkem, například rostliny. Naopak složená jsou tvořena více prvky a právě jen ta jsou schopna vnímání, neboť jednoduchá nejsou schopna přijímat tvar bez látky (jedna z definic vnímání o které již byla řeč a ještě bude). Navíc se dle Aristotela mohou stát čidly všechny prvky mimo prvek země, což diskvalifikuje rostliny podruhé (jsou převážně složeny ze země). Jiná definice sice připouští možnost, že by země byla součástí čidla zraku, ale velmi váhavě až odmítavě. Obdobně prvek ohně může být součástí všech čidel, neboť ta bez tepla nejsou citlivá, ale pravděpodobnější je, že prvek ohně není obsažen v žádném čidle.

Pojednejme nyní o čidlech zraku, sluchu a čichu, tedy těmi, které vnímají skrze nějaké prostředí. To znamená, že vnímaný předmět neúčinkuje přímo na čidlo, nýbrž skrze něco, co je mezi čidlem a vnímanou věcí. Zmíněné prostředí nutně musí být jednoduchou látkou (předem je třeba upozornit na jistý rozpor s pojetím zraku viz dále) a uváděnými možnostmi jsou vzduch a voda. Jak již bylo řečeno, země a oheň mohou být pouhými příměsky, což zdůvodňuje i složení čidel samotných. Ta odpovídají prostředím (voda a vzduch), jimiž na ně působí skutečné předměty. Aristoteles to rozvádí konkrétněji: zřítelnice jako čidlo zraku je složena z vody, čidlo sluchu je složeno ze vzduchu (později bude upřesněno) a čidlo čichu se skládá z obojího. Obdobně jsou rozpracována prostředí pro jednotlivé smysly: zvuk jako předmět sluchu se šíří vodou a vzduchem, zápach se šíří pouze vzduchem (přesto vodní živočichové jakoby "číchali", dle Aristotela snad tedy mají jakési jiné čidlo). Prostředím, jímž se šíří barva, předmět zraku, je průhledné, přičemž průhledným se nazývá takové prostředí, které není vidět samo o sobě, ale až účinkem barvy.

Uváděna je voda, vzduch a "mnohá pevná tělesa" (je nutné se pozastavit a připomenout: čidlo zraku, ačkoliv samo z vody, vnímá i prostřednictvím vzduchu, což vyvrací jednoduchou závislost prvku prostředí a prvku čidla poukazujíc na určitou sdílenou vlastnost, která to způsobuje). Zde nastává první nesrovnalost co se jednoduchosti látky prostředí týče. Pevné těleso, je-li průhledné, je schopné zprostředkovat barvu, ale zároveň není ani vodou ani vzduchem (avšak ani jednoduchou látkou), látkami výslovně uváděnými Aristotelem jako prostředí.

Koncepce hmatu a k němu přidružené chuti je poněkud odlišná, proto se k nim vrátíme později. Nyní však ještě popíšeme jak fyzickou část vnímání (tj. na úrovni prvků) Aristoteles řeší: slyšitelný zvuk je vlastně pohybem vzduchu (popřípadě vody), vzduch musí být prudce a rychle zasažen. Nejlépe zvučejí předměty hladké a pevné. Po vzájemném úderu jejich povrch zajišťuje prudký náraz do okolního vzduchu, který je tímto rozpořehován a je schopen zprostředkovat zvuk. (Je otázkou nakolik je potom vzduch prostředím zvuku, je-li to vlastně pohyb vzduchu samého. Můžeme totiž rozlišit původce zvuku - aktivního hybatele, ale nikoliv zvuk samotný - zůstává jen pohybujícím se vzduchem, i když si Burnyeat myslí něco jiného.) Oba předměty, tj. tlukoucí i tlučeny, jsou zvučící, oba totiž způsobují stlačení a chvění vzduchu. Tolik o zvuku.

O čichu nemáme přesně popsáno jak funguje, není totiž jasné jak předmět působí na vzduch, aby byl cítitelný. Pouze se dovídáme, že předmětem čichu je suché, čímž se čich vymezuje vůči chuti, jejímž předmětem je vlhké.

Zřejmě nejobtížnější je popsat fyzický akt vidění. Barva jako hybatel průhledného prostředí (např. vzduch) je samozřejmě zcela jiným hybatelem než je narážející a tím zvučící předmět. Tomu jsme již nuceni rozumět na jiné úrovni než je úroveň stlačovaných prvků. Přesto prvků ještě využijeme, neboť pomocí ohně vysvětlíme jev světla. Jak Aristoteles říká: "světlo není výronem tělesa, ale přítomností ohně v průhledném". Tento výklad je opět poněkud obtížné udržet spolu s definicí prostředí jako jednoduché látky. Aristoteles totiž odmítá Empedoklovu představu o pohybu světla. Průhledné je průhledným právě přítomností ohně, a protože barva potřebuje k šíření prostředí, jež je už průhledné, nemůže barva spolu se světlem "pohybovat" vzduchem, nýbrž světlo, tedy oheň, musí již být přítomno v pohybovaném vzduchu. Prostředí tak v jistém smyslu přestává být jednoduchou látkou.

Zbylé dva smysly při vnímání potřebují přímý kontakt, odpadá tedy problém přenosu prostředím. Rozlišení smyslů na tyto dvě skupiny je zřejmé: položíme-li předmět na oko, nejsme schopni ho vidět. Naopak hmat není schopen vnímat mimo dosah těla. Pro narušení této jednoduchosti nám Aristoteles naznačuje svůj problém potenciálního nekonečna. Otázka zní: dotýkají se dvě tělesa doopravdy nebo je mezi nimi stále prostředí (minimální vrstva vody či vzduchu)? I přes takto položenou otázku zůstává rozdíl mezi hmatem a zrakem zřetelný, rozdělení na smysly jejichž předmět je možné vnímat i mimo dosah těla (a nutně bez dotyku čidla, tedy vždy zprostředkovaně) a na smysly jejichž předmět je možné vnímat pouze v dosahu těla (a nutně při dotyku čidla, ať už skrze vrstvu prostředí nebo bez ní).

Nejprve se budeme zabývat chutí, která je vlastně druhem hmatu. Máme o ní pouze skromné informace: jejím předmětem je vlhké, přičemž samo čidlo chuti nesmí být příliš vlhké, ale musí být schopné navlhčení. U hmatu je situace ještě komplikovanější, je zde jakési přirostlé prostředí - maso. Aristoteles se domnívá, že čidlo není na povrchu těla, ale kdesi uvnitř něho, obklopeno masem, které tak tvoří vlastní prostředí. Samotné maso se skládá z vody, vzduchu a země, tedy není ani jednoduchou látkou a nedá se o něm ani mluvit jako o prostředí v takovém významu, jako o něm mluvíme v případě vody či vzduchu.

Nesmíme však zapomenout na to, co je předmětem hmatu. Je to totiž kromě jiného i smysl pro teplé a studené i vlhké a suché, umožňuje nám tedy zakoušet vlastnosti prvotních prvků.

Poté co jsme probrali vnímání na úrovni tzv. fyzické, pokusíme se o něco podobného na úrovni tzv. fyziologické. Název úrovně je opět poněkud zkreslený, nejedná se totiž pouze o popis orgánů vnímání po stránce tělesné konstituce, ale i o jakési mezidruhové srovnání, kde hraje svoji roli i funkčnost a účelnost.

Zachováme stejné pořadí jako minule a začneme čidly, které vnímají prostředím. Co se týče čidla zraku, Aristoteles ho nepopisuje, nýbrž se musíme spokojit s formulací, že je uváděné do pohybu vzduchem, který rozpohybovala barva. Přesněji řečeno, jednotlivé části oka jsou zde rozeznávány (zřítelnice), ale funkčně nejsou rozpracovány. Důležité je také ohrazení se vůči teorii, podle které světlo vychází z očí a odráží se na světlém tělese (což by se dalo interpretovat jako narážka na popis zrakového vnímání v Platónově dialogu Timaios). Vzduch přijímá podobu a barvu tělesa, spíš nežli by oko vyzařovalo.

U čichu je Aristoteles nejvíce v rozpacích, což je možné zdůvodnit tím, že člověk sám má čich velmi nevyvinutý a je schopen cítit pouze libé či nelibé. To je způsobeno tím, že čidlo není

dostatečně jemné. Obdoba je nalézána v případě zraku u živočichů tuhých očí. Jejich zrak je schopen rozlišovat jen to, co vzbuzuje strach a co ho nevzbuzuje. V obou případech se pracuje s jakousi polaritou v oblasti vnímatelného. Smysl nedává informaci co je právě vnímáno (ve významu předmětu smyslu např. barva, nikoliv předmětu samého, tu samotný smysl nedává nikdy), ale jakýsi podnět (moderně řečeno), který slouží pro následné jednání. Napovídá co je nebezpečí, co potrava, co lhostejné atd.

Nejdůkladněji je popsáno čidlo zvuku. Samo je totiž obdobou dutých předmětů, zvučících v případě úderu rozpínáním se uvnitř sevřeného vzduchu. Stejně tak je i prostor ucha vyplněn vzduchem a ten je pevně oddělen od okolí (zřejmě bubínkem). Ucho samé vnímá pohyb sevřeného vzduchu (ten je mimochodem neustálý, což se projevuje jako znění v uchu, podobné tomu, které známe třeba z rohu). Zvuk je vnímán tak, že venkovní rozpohybovaný vzduch naráží na obal vnitřního vzduchu v uchu, ten se rozpohybuje, naráží do stěn a tak je vnímán. Drobným odbočením je výklad hlasu jako zvuku vydávaného oduševnělými bytostmi, který vzniká jako náraz vzduchu vycházejícího od duše o průdušnici. Hlas je tedy zvuk, který má význam pocházející od duše a je potřebný k dokonalejšímu životu.

Už se však dostáváme k zbylým dvěma smyslům - chuti a hmatu. Čidlo chuti je v jazyku (jazyk je ostatně místo, kde je umístěn jak orgán chuti, tak i hmatu) a chuť samotná je obdobou čichu. Lépe řečeno, člověk přiřazuje druhy zápachů druhům chutí, protože chuť je u něho mnohem jemnější. Hmatové ústrojí umísťuje Aristoteles dovnitř těla, možná je čidlem dokonce samotné srdce (viz Freeland) a jak již bylo řečeno čidlo vnímá prostřednictvím masa. Podobně jako přebírá druhy zápachů čich od chuti, tak i sluch přebírá od hmatu typy zvuků. Rozeznáváme tak výšku a hloubku zvuku (stejně jako na nás naléhají hmatové předměty, krátce a intenzivně, dlouze a slabě). Tato odvozování jsou v důsledku toho, že hmat (ale i chuť jako druh hmatu) je zcela zásadním smyslem. Zatímco ostatní smysly život jen podporují a život bez nich je možný, ztrátou hmatu živočich hyne. Jedním z důvodů je, že to co vyživuje je hmatné a sama chuť jako druh hmatu je zaměřena na potravu. Zároveň rozvinutost hmatu souvisí s rozumovou zdatností, jestliže má tedy člověk nejjemnější hmat, má i nejrozvinutější rozumovou zdatnost. Ale i lidé se vzájemně liší, ti s tuhým tělem jsou dle Aristotela nenadaní a naopak.

Poslední část vnímání, kterou se budeme zabývat bychom opět s trochou nepřesnosti mohli nazývat kognitivní akt. Spíš to však bude to, co se nevešlo do dvou předchozích rámců, to co se nedá chápat ani jako popis vzájemného působení prvků ani jako rozbor činnosti a ústrojí vnímání živočichů. Dostáváme se tedy do oblasti nejméně konkretizované, ale zároveň nejzajímavější, pro svoji ryzí filosofičnost.

Měli bychom začít základní otázkou: co je vnímání? Podle Aristotela je to "trpný pohyb" a dráždění, druh kvalitativní změny. Co tato tvrzení znamenají si vysvětlíme postupně.

V prvé řadě pohybem a změnou je něco, co přechází z možnosti do skutečnosti. Obecně totiž můžeme vnímání rozumět v trojím smyslu. V tom prvním je to možnost přisuzovaná obecnému, tj. můžeme například mluvit o narozeném mláděti jako o schopném vidět, přestože je ještě slepé. Myslíme tím, že živočichové tohoto druhu mají schopnost vidět, která je u našeho mláděte teprve v možnosti. Druhý způsob, jak vnímání rozumět, je mít schopnost vnímat ve skutečnosti, ale vnímat pouze v možnosti. Vidoucím tak můžeme nazvat člověka, který má zavřené oči a spí. Třetí možnost, jak rozumět vnímání, je mít schopnost vnímat ve skutečnosti a vnímat ve

skutečnosti. Vidoucím tak můžeme nazvat člověka, který něco pozoruje. A o tenhle třetí způsob rozumění nám jde, neboť to je trpný pohyb.

V jakém významu je však vnímání "trpný" pohyb či změna? Vnímání jak jsme uvedli je mohutnost (schopnost), je-li tato mohutnost uskutečňována, vnímání je činné. Ale tato činnost je pouhou otevřeností, aktuální schopností přijetí např. zvuku. Tělesa totiž mají mohutnost působit na vnímající, dalo by se říci, že součástí bytí každého tělesa je být vnímatelný (tj. jeho mohutnost být vnímán je v možnosti vždy, i když není vnímajícího, nebo-li těleso ač nevnímáno má v možnosti být vnímáno jako černé bývá-li jako černé vnímáno). Aby takto těleso mohlo působit - mohlo dráždit ve skutečnosti - je potřeba vnímající. Tedy jsou zde vlastně dvě aktivity, jedna však nepůsobí, je pouze schopna působení přijímat, druhá na straně tělesa je schopna působit. Střet či jednota těchto dvou aktivit je vnímáním.

Na jedné straně máme těleso, na druhé vnímající, které má jakýsi předmět vnímání. Zde musíme rozlišit těleso, které působí vnímání a to co je vnímáno, vnímaný předmět (tvar), takže těleso a předmět nejsou totožné (zde se vkrádá myšlenka na ověřování pravdivosti našich smyslů - Aristoteles se domnívá, že smysly jsou neomylné, k pochybením dochází až později, např. při zpracování společným smyslem). Vnímatelné tvary jsou rozděleny na následující druhy: Za prvé to jsou předměty vlastní každému smyslu, což jsou jak uvádí Aristoteles, zvuk, barva, chuť a předměty hmatu (patřil by sem ještě zápach). Za druhé to jsou předměty společné všem smyslům, tj. pohyb, klid, číslo, tvar a velikost (na jiném místě uváděna ještě jednotka). Za třetí to jsou předměty vnímané mimochodem, například, že to bílé, co vidíme, je známý člověk (viz Graeser).

Předměty prvního druhu tedy mohou vnímat pouze příslušné smysly (barvu může vnímat pouze zrak), pro ně je podstata smyslů zařízena. Předměty druhého druhu je možné vnímat vícero smysly. Například tvar můžeme vnímat hmatem i zrakem. Jak předměty společné i vlastní jsou vnímány samy o sobě a jsou v protikladu vnímaným mimochodem. Jak nám naznačuje Aristotelovo tvrzení, že smysly mají podstatu pro předměty prvního druhu, k vnímání ostatních je třeba dalších duševních mohutností a jednou z nich je společný smysl. Ten porovnává údaje jednotlivých smyslů, zajišťuje reflexi vnímání a za pomoci přináležející paměti a obrazivosti může s vjemy pracovat. K tomu si bere na pomoc i rozum (viz Mráz).

Aristotelské pojetí vnímání vlastně smiřuje dvě nesmiřitelná pojetí svých předchůdců. Z původně vylučujících se teorií, že stejné je drážděno (vnímáno) stejným a nestejné je drážděno (vnímáno) nestejným, tvoří teorii jedinou: nestejné se při vnímání stává stejným. Vnímající je totiž v možnosti stejné jako vnímané ve skutečnosti. Tak při vnímání dochází ke změně, kdy působením vnímaného se vnímající stává stejným ve skutečnosti.

Ovšem tato stejnost nemůže být chápána jako stejnost tělesa a vnímajícího. Schopností čidla je přijímat smyslové (vnímatelné) tvary bez látky (to je jedna z interpretačně nejproblematictějších vět - viz později). Vnímající čidlo může být stejné pouze s tím, co je schopno vnímat. Na jedné straně je tak červená vnímatelná (duši) a na druhé straně červená vnímatelná (čidlem).

O čidle bychom však měli promluvit podrobněji: Je to takové ústrojí, které je schopno přijímat vnímatelné tvary. Smysl a čidlo jsou v jednotě - smysl je umístěn v čidle, ale jejich podstata je různá, smysl totiž není tělesem, nýbrž vztahem a mohutností. Obecně se dá říci, že čidla jsou jakési středy mezi protivami (interpreti se přou zda-li to platí jen o hmatu či o všech smyslech, či

přesněji zda-li můžeme i u zraku mluvit o "hluchém" místě). Vnímání je vlastně vychýlení čidla z této uměřenosti a ono poměruje několik se vnímané od uměřenosti liší. Právě uměřenost je "hluchým" místem čidla. Je-li něco ve stejné uměřenosti jako čidlo (např. stejně teplé), nelze toto vnímat. Protivky mají i svá maxima, zvuk například může být tak hlasitý, až je neslyšitelný, poznáváme to pouze podle bolesti. Dokonce takto může dojít až ke zničení smyslového ústrojí. Naopak jestliže je zvuk příliš slabý, čidlo není schopné ho registrovat.

Nyní nám zbývá probrat jednotlivé smysly. U zraku se ještě musíme vrátit k samému fungování (neboť to nebylo možné vysvětlit v předchozích fyz. rámcích). Prostředím zraku, jak víme, je průhledné, přičemž uskutečněním průhledného je světlo, průhledné v možnosti je tma. Samo průhledné je viditelné až účinkem barvy, hybatele průhledného.

Čidlo zraku je bezbarvé, schopné přijímat barvu. Máme-li držet rozdělení čidlo a smysl, potom předmětem čidla je barva a předmětem smyslu je viditelné a neviditelné (ve významu tma či příliš jasné, neboť i to jsme schopni zrakem určit). Obdobně se to má i u ostatních smyslů, jen čidlo hmatu má více předmětů: teplotu, vlhkost, tvar atd., byť předmětem smyslu zůstává hmatatelné a nehmatatelné.

Na konci této práce se konečně dostáváme k jejímu zdůvodnění. Jedná se nám hlavně o definici - přijímání formy bez látky, která vyvolává tolik interpretačních sporů. A zcela oprávněně pro porozumění textu je zcela klíčová. Vykladači zastávají snad celé možné spektrum postojů. Od toho, že vnímání je čistě fyzická či fyziologická změna, přes ten, že se jedná jak o změnu fyziologickou, tak i o kognitivní akt, až po ten, že se jedná pouze o kognitivní akt. Podle toho byli také utvořeny jednotlivé úrovně v této práci. Z nich docela zřejmě vyplývá, že stěžejní částí je úroveň tzv. kognitivní. Nikoliv ale ve smyslu, že vnímání je tedy pouze kognitivním aktem. Aristoteles totiž vytvořil teorii vnímání především na svém potencialistickém přístupu. Ten je zcela stěžejní, vykládá vnímání jako celek v nekonkretizovaných obrysech. Vypadá to jakoby Aristoteles cítil potřebu jít do podrobností všude tam, kde je to jen možné. A tak to také činí (je to vlastně věrné pojetí smyslových dat jako počátku a podmínce všeho poznání). Kdykoliv má konkrétní představu (kde nám smyslové vjemy nějakou nabízejí), ať už jak fungují jednotlivá ústrojí nebo na sebe vzájemně působí prvky, rozpracovává ji. Vhodné je třeba srovnání mezi zrakem a sluchem. Zatímco o zraku hovoří ve své neurčitosti téměř na stejné úrovni jako o vnímání obecně, sluch je rozpracován do detailů: jak funguje ucho, jak vzniká zvuk, jak se šíří prostředím atd. Rozpracováno je tedy vše, co může být tehdejšími prostředky nahlíženo.

Důležité je, že pro něho nepřipadá v úvahu rozdělení podobné tomu, co bylo provedeno v této práci. Pro Aristotela zůstává jedním celkem, různě propracovaným. Burnyeat má pravdu, že jsme zcela "zaseknuti" na Descartovském dualismu (a tento jeho nejdůležitější příspěvek, posun celého nazírání na danou problematiku, bývá opomíjen nebo nepochopen). Představa nevysvětlené propasti mezi tělem a duší nás nutí takto rozdělovat. Avšak musíme si uvědomit, že představa hmoty, jak se s ní setkáváme v té nejhrubší podobě, se sice blíží Aristotelově pojetí látky, ale látky v možnosti. Uskutečněná látka je něco zcela jiného, má formu a tou může být třeba duše (schopnost tělesa být vnímáno je součástí jeho formy). Forma dává látce funkce, vlastnosti a jiné, není se tedy co divit, že mezi kamenem a člověkem je rozdíl jenom v tom, že člověk má takovou formu (duši), která ho činí živým. Nerozeznává se tu propast mezi duší a tělem. Celá diskuse potom získává zcela jiný význam. A všechny interpretace se stávají nějak odůvodnitelné, pakliže neřeší problém mysl-tělo, ale zůstávají u toho, co znamená zmíněná definice v kontextu.

Burnyeatovo odmítnutí rozdělování vede k čistému kognitivnímu aktu. Nussbaum a Rorty se snaží udržet obojí, kognitivní akt i fyziologickou změnu. Jejich funkcionalistický výklad je problematický hlavně tím, že vnáší problém, který zde nebyl, tj. vztah "mind-body". Což ještě vystupňoval Cohen, který vedle sebe staví hylomorfismus a funkcionalismus se závěrem, že mají oba stejný problém - "mind-body" ve funkcionalismu, je údajně nahrazeno problémem "BODY-body", kde "BODY" je živé tělo a "body" neživé (vlastně už není tělem z funkční definice). Posun je zřejmý. Problém přechodu mezi živým a neživým tělem je zcela odlišný od problému komunikace mezi tělem a myslí a nemá s vnímáním, jak ho Aristoteles chápe nic společného (přechod by se vysvětloval změnou podstaty, což by zasahovalo i formu). Ale zpátky k vnímání a možnostem interpretace. Zcela krajní postoj zastává Sorabji, který ho dokonce vykládá pouze jako fyziologický akt.

Důvodem natolik odlišných řešení, je obtížné uchopení, co je ještě formou a co už je látkou v konkrétních případech (zda-li to víme alespoň obecně, zůstává otázkou). Díky tomuto jedinému problému nebylo možné se věnovat jiným. Nepovšimnuty či nerozvinuty tak zůstaly společný smysl, vztah dobra a smyslů, ověřování pravdivosti vjemů a některé další.

- 1) Aristotelés: O duši, přeložil A. Kříž, 2. vydání, Petr Rezek, Praha 1995
- 2) Sir David Ross: Aristotle (zejména V. Psychology), 6. vydání, Routledge, London 1995
- 3) Milan Mráz: Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii, 1. vydání, Filosofia, Praha 2001
- 4) Martha C. Nussbaum: The Text of Aristotle's De Anima, in Essays on Aristotle's De Anima ed. M. Nussbaum, A. Rorty, Clarendon Press, Oxford 1992
- 5) Amélie Rorty: De Anima and its Recent Interpreters, in Essays ...
- 6) M. F. Burnyeat: Is an Aristotelian Philosophy of Mind Still Credible? A Draft, in Essays ...
- 7) Martha C. Nussbaum and Hilary Putnam: Changing Aristotle's Mind, in Essays ...
- 8) S. Marc Cohen: Hylomorphism and Functionalism, in Essays ...
- 9) Charlotte Witt: Dialectic, Motion, and Perception: De Anima, Book I, in Essays ...
- 10) Richard Sorabji: Intentionality and Physiological Processes: Aristotle's Theory of Sense-Perception, in Essays ...
- 11) Cynthia Freeland: Aristotle on the Sense of Touch, in Essay ...
- 12) Andreas Graeser: On Aristotle's Framework of Sensibilia, in Aristotle on mind and the senses, ed. G. E. R. Lloyd, G. E. L. Owen, Cambridge University Press, Cambridge 1978